

SOSYAL HİZMET VE DEZAVANTAJLI BİREYLERLE ETKİLEŞİM KONUSUNDA DİN GÖREVLİSİ VEYA DİN EĞİTİMCİSİ ADAYI ÖĞRENCİLERİN GÖRÜŞLERİ¹²

Mehmet ŞANVER¹

Berrin SARITUNÇ²

ÖZ

Örgün ve yaygın eğitime ulaşmak her bir bireyin hakkıdır. Buna din eğitimi de dâhildir. Dezavantajlı bireylerin eğitime katılımı hususunda zaman zaman özel öğretim, yöntem, tecrübe ve farkındalığa ihtiyaç bulunmaktadır. Din görevlisi veya din eğitimcisi dâhil olmak üzere, mesleklere kaynaklık eden yükseköğretim programlarında dezavantajlı bireylerle etkileşime yönelik eğitimler göz ardı edilebilmektedir. Bu çalışma ile din görevlisi veya din eğitimcisi adayları olan İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin sosyal hizmet kapsamında dezavantajlı bireylerle çalışma konusundaki hazırbulunuşluğu ve istekliliği tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırma kapsamında Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 3. ve 4. sınıf öğrencilerine anket uygulanmış ve nicel yöntemle analiz edilmiştir. Çalışmanın sonucunda katılımcıların dezavantajlı bireylerle çalışma/iletişim konusunda bazılarının istekli olduğu, bazılarının ise istekli olmadığı ve bunu da yeterli bilgilerinin ve hazırbulunuşluklarının olmamasına bağladıkları görülmüştür. Bu yüzden din görevlilerinin yetiştiği İlahiyat Fakültelerinin öğretim programlarında sosyal hizmet alanında dezavantajlı bireylerin eğitimi ve onlarla iletişim ve etkileşim konusunda gerekli düzenlemelerin yapılması bir ihtiyaç olarak görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dezavantajlı bireyler, din eğitimi, ilahiyat fakültesi, din görevlisi

THE VIEWS OF STUDENTS AS RELIGIOUS OFFICIAL OR RELIGIOUS EDUCATOR CANDIDATES ABOUT SOCIAL WORK AND INTERACTION WITH DISADVANTAGED INDIVIDUALS

ABSTRACT

Everyone has the right to access to formal and non-formal education, which also applies to religious education. Sometimes special training, methods, experience and awareness are needed in respect to the participation of disadvantaged individuals in education. In higher education curricula which serve as the source of occupations including for religious officials or religious educators, the training on interaction with disadvantaged individuals may be neglected. The aim of the study is to identify the readiness and willingness of the students from the Faculty of Theology as candidate religious officials or religious educators with regard to working with disadvantaged individuals within social service area. In the scope of the study, a questionnaire was applied on the 3rd and 4th grade students in the Faculty of Theology at Bursa Uludağ University, and the results were analysed using quantitative method. As the result of the study, it is found that some of the participants were willing to work/interact with disadvantaged individuals while others were not, and they attributed it to their lack of enough information and readiness. Therefore, it is considered a necessity to make arrangements in the educational curricula of the Faculties of Theology, in which religious officials are trained on education of disadvantaged individuals and communication and interaction with them in the field of social service.

Keywords: Disadvantaged individuals, religious education, faculty of theology, religious official

¹ Bu makalenin hazırlanmasında 3-5 Mayıs 2018 tarihleri arasında Alanya Alaattin Keykubat Üniversitesi'nde düzenlenen "4. Uluslararası Din Bilimleri Sempozyumu" adlı bilimsel toplantıda sözlü bildiri olarak sunulan "Dezavantajlı Bireylerle Etkileşimde Din Görevlisi Adayı Öğrencilerin Görüşleri" başlıklı tebliğden yararlanılmış; çalışma genişletilerek ve geliştirilerek makale haline getirilmiştir.

² Dr. Öğr. Üyesi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa, Türkiye. mehmet-sanver@hotmail.com

³ Öğr. Gör./Dok. Öğr., Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa, Türkiye. bsaritunc@uludag.edu.tr

GİRİŞ

Din eğitimi, toplumun her kesiminin ve her bir bireyin ihtiyacıdır. Ancak dezavantajlı bireyler ve topluluklara yönelik din eğitiminin arzu edilen düzeyde olmadığı söylenebilir. Toplumun çoğunluğundan farklı olan, kendi kendine yetemeyen, kendi sorunlarını tek başına çözemeyen ve ihtiyaçlarını karşılama ve hayatta başa çıkma konusunda yardıma ihtiyaç duyan kimseler dezavantajlı bireyler olarak adlandırılır (Mayer'den aktaran Bozok, 2011: 16-17; Elmas, 2018: 946) ve bunlar; engelliler, eski hükümlüler, sığınma evlerinde kalanlar, yoksul bireyler, tek başına çocuğunu büyüten kadınlar, güvenlik sebebiyle göç eden terör mağdurları, madde bağımlısı olanlar, cinsel tercih olarak farklı tutum sergileyenler, yurtdışından yeni göç eden çalışanlar ve eğitimsiz bireyler olarak sıralanabilir (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Kadın İstihdamının Desteklenmesi Operasyonu Hibe Programı Projeler Özeti'nden aktaran: Aracı ve Koçak, 2014: 191).

Bazı araştırmacı ve yazarlar, bu kapsama giren bazı grupların din ve değerler eğitimiyle ilgili dikkat çekici yayınlar yapmışlardır¹³. Toplumun sadece belli bir kısmının dini doğru anlaması ve yaşaması, toplumun tümünün problemlerini çözmek için yeterli değildir. Korunmaya muhtaç gençlerin din eğitimiyle ilgili ihtiyaçlarının tespit edilmesi ve karşılanması önemli bir görevdir (Özdemir, 2002: 77). Din hizmeti veren kurumlarda engelli bireylere de hizmet verebilecek altyapı oluşmalıdır. Engelli bireylerin yaşadıklarıyla baş etmelerinde din eğitimi ve dini değerlerin önemli bir rolü vardır. Engellilerin yaşantılarını dikkate alan, onlara katkı sağlayacak bir eğitim modeline yer verilmelidir (Musayev, 2016: 173). İstanbul'da varoş olarak adlandırılan bölgede yapılan bir araştırmada; göçle gelen ailelerin şeklen geleneksel bir yapıda olmakla beraber, bireylerin genel eğitim düzeyinin düşük olduğu, bunun yanında dini bilgilerinin de çok yüzeysel olduğu, hem örf ve adetlerin, hem inanç sistemlerinin, hem de hukukun hoş görmediği şiddet, suç, madde bağımlılığının yaygın olduğu, ebeveynlerin çocuklarıyla ilgilenme ve kültürünü aktarmada yeterli olmadıkları ifade edilmektedir (Yaman, 2016: 394-395).

Eğitim ve kaliteli bir yaşam her bireyin hakkıdır. Eğitim ailede, sosyal ve kültürel çevrede, örgün ve yaygın eğitimde, basın-yayın yoluyla yaşam boyu devam eder. Özkan'a göre; eğitim, bireylerin zihinsel, duygusal ve bedensel yönden gelişmesini hedeflerken, birey edindiği bilgileri kendine mülk etmeyi ve yeteneklerini açığa çıkarmayı öğrenmelidir. Bu, eğitimle ilgili tarafların yeniliğe açık ve uygulamaya istekli olmasını sağlamakla gerçekleşir (Özkan, 2011). Dezavantajlı birey ve gruplarla etkileşime geçen sağlık, emniyet, yerel yönetim çalışanları ile, öğretmen, din görevlisi vb. meslek elemanlarına eğitimde ve yaşam kalitesinin artmasında görevler düşmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın dezavantajlı bireylere yönelik din hizmetleri ve dini danışmanlık ve rehberlik hizmetleri olmakla beraber; ulaşılan birey sayısı ve sunulan hizmetin niteliği tartışılabilir. Dezavantajlı birey ve toplumlarla çalışmak, meslek elemanlarının göreceli olarak rahatının bozulmasına yol açmakta; eğitimini aldığı veya tecrübe edindiği iş hayatında yeni ve zor durumlarla karşılaşmasını ve o zorluklarla başa çıkmasını gerektirmektedir. Zaman zaman meslek elemanları isteksiz de olabilmektedir. Örneğin herhangi bir camide vaaz etmekle, kadın sığınma evinde veya ceza tutuk evinde vaaz etmek bir değildir. Engelli olmayan bireylere eğitim veren ve görme-işitme-zihinsel engelli bireylere eğitim veren Kur'an kursu öğreticisinin durumu karşılaştırıldığında da benzer durum söz konusudur. Şehrin merkezinde orta ve üst düzey sosyo-ekonomik yaşantının olduğu bir semtteki camide görev yapan din görevlisi ile, varoş diye tabir edilen mahalledeki din görevlisinin prestiji ve imkanları farklı olabilmektedir.

Dezavantajlı bireylere yönelik din eğitiminde karşılaşılan bir başka sorun da personelin niteliğidir. Bu durum diğer kamu görevlileri için de geçerlidir. İstanbul'un varoş tabir edilen bölgesinde yaptığı araştırmada Yaman, bölgede yaşayan gençlerle bazı emniyet personeli ve diğer kamu görevlileriyle problemleri ilişkileri olduğunu belirtmektedir (Yaman, 2016: 398). Dezavantajlı

¹³ Bu konuda zikredilebilecek bazı yayınlar şunlardır: İslam Musayev, Engelli Bireylerin Din ve Değerler Eğitimi, İstanbul: C Planı Yayınları, 2016; Sadettin Özdemir, Korunmaya Muhtaç Gençlerin Din Öğretimi İhtiyaçları, Isparta, 2002; Ömer Miraç Yaman, Apaçi Gençlik, İstanbul: Bir Yayıncılık, 2016.

birey ve topluluklarla etkileşimde bulunacak personelin özel bilgi, beceri ve tutumları olmalıdır. Kahyaoğlu ve Yangın'ın 2006 yılında 330 öğretmen adayıyla yaptığı araştırmada özel öğretime ihtiyaç duyan öğrencilerin belirlenmesi, bunlara yönelik özel öğretim yöntem ve tekniklerinin uygulanması konularında, diğer yeterlik alanlarıyla karşılaştırıldığında kendilerini daha az yeterli gördükleri belirlenmiştir (Kahyaoğlu ve Yangın, 2007). Eğitim Fakültelerinde “Özel Eğitim”, “Topluma Hizmet Uygulamaları” gibi derslerin olması nispeten öğretmen adaylarının bir altyapı oluşturmasına sebep olmaktadır. Yüksek din eğitiminde mesleğin sahada gerektirdiği altyapının oluşturulamadığı pek çok kişi tarafından ifade edilmektedir. Türk'e göre, İlahiyat Fakültelerinin programları ile Diyanet İşlerinde görev yapacakları alanlar uyumlu değildir. İhtiyaç ve beklentilere uygun değişiklikler yapılmalıdır. Avrupa Birliği ülkelerinde olduğu gibi sosyal hizmet alanları dahil, yeni alanlarda hizmet edecek personeli eğitmek gerekmektedir (Türk, 2014: 141-142). Bu çalışma ile din görevlisi olarak görev yapması muhtemel ilahiyat fakültesi öğrencilerinin dezavantajlı bireylerle çalışma konusundaki mevcut durumlarını ve istekliliklerini tespit etmek amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Demografik sorular ve 15 sorudan oluşan anket soruları araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır. Sorulardan 14'ü seçenekler verilerek (kapalı uçlu olarak), bir tanesi ise açık uçlu olarak yöneltilmiştir. Anketler araştırmacıların gözetiminde uygulanmıştır. 1-14. sorular, SPSS 24. versiyon paket programında analiz edilmiş, cevaplar nicel olarak tasnif edilerek değerlendirilmiştir. 15. soruda katılımcıların verdikleri cevaplar ortak başlıklar altında gruplanmış ve değerlendirilmiştir.

Katılımcı Sayısı ve Profili

Bu çalışma, 2017 yılı bahar döneminde Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesine devam eden 161 öğrencinin gönüllülük esasına göre katılımı ile yapılmıştır.

Tablo1. Katılımcıların cinsiyeti

Cinsiyete göre dağılım				
Cinsiyet	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli %	Toplam %
Kız	112	69,6	69,6	69,6
Erkek	49	30,4	30,4	100,0
Toplam	161	100,0	100,0	

Ankete 112 kız öğrenci (%69,6), 49 erkek öğrenci (% 30,4) katılmıştır.

Tablo 2. Katılımcıların sınıf düzeyi

Sınıf düzeyine göre dağılım				
Sınıf düzeyi	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli %	Toplam %
3. Sınıf	21	13,0	13,0	13,0
4. Sınıf	135	83,9	83,9	96,9
Mezun	5	3,1	3,1	100,0
Toplam	161	100,0	100,0	

Araştırmaya 3. ve 4. sınıf öğrencileriyle öğretmenlik sertifikası programına devam eden mezunlar katılmıştır.

BULGULAR

Araştırmada sosyal hizmet ve dezavantajlı bireylerle etkileşim ve iletişim konusunda katılımcıların görüşlerini tespit etmek amacıyla, onlara sorulan sorulara verilen cevaplar aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların okudukları bölümü seçerken edinecekleri mesleğin engellilere, sokak çocuklarına, madde bağımlılarına, sığınmacılara, hastane, cezaevi vb. yerlerdeki bireylere dönük hizmetleri kapsayabileceğini düşünüp düşünmedikleri

Soru.1				
	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli %	Toplam %
Evet	122	75,8	75,8	75,8
Hayır	39	24,2	24,2	100,0
Toplam	161	100,0	100,0	

“Okuduğunuz bölümü seçerken, ilgili mesleklerin engellilere, sokak çocuklarına, madde bağımlılarına, sığınmacılara, hastane, cezaevi vb. yerlerdeki bireylere dönük hizmetleri kapsayabileceğini düşündünüz mü?” sorusuna 122 katılımcı “evet”, 39 katılımcı “hayır” cevabı vermiştir. 122 katılımcı %75,8 ini teşkil etmekle birlikte, öğrencilerle birebir görüşmelerde sosyal hizmet kurumları ve dezavantajlı bireylerle ilişkisinin bu kadar kapsamlı olduğunu üniversite tercihleri döneminde düşünmediklerini belirtmişlerdir.

Tablo 4. Sosyal hizmet alanları ile ilgili bir eğitime/seminere vb. katılıp katılmadıkları

Soru.2				
	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli %	Toplam %
Evet	39	24,2	24,2	24,2
Hayır	122	75,8	75,8	100,0
Toplam	161	100,0	100,0	

“Sosyal hizmet alanları ile ilgili bir eğitime / seminere vb. katıldınız mı?” sorusuna verilen cevaplara bakıldığında konu ile ilgili eğitime katılan öğrenci 39 kişidir. Büyük çoğunluğun ise, bu konuda bir eğitim almadığı görülmektedir. Mezuniyet sonrası, özel bilgi ve beceri gerektiren sosyal hizmet alanlarında çalışırken zorlanacakları düşünülebilir.

Tablo 5. Dezavantajlı bireylerle iletişimlerinin olup olmadığı

Soru.3				
	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli %	Toplam %
Evet	94	58,4	58,4	58,4
Hayır	67	41,6	41,6	100,0
Toplam	161	100,0	100,0	

“Engelliler, sokak çocukları, sığınmacılar, hastane, cezaevi, huzurevi gibi yerlerdeki bireyler ile iletişiminiz oldu mu?” sorusuna 94 kişi “evet”, 67 kişi “hayır” cevabını vermiştir. Gerek temel eğitimde, gerek ortaöğretimde, gerekse yükseköğretimde kulüp faaliyetleri kapsamında çeşitli kurumlara ziyaretler yapılması, % 58 oranında “evet” denmesinde etkili olmuş olabilir.

Tablo 6. Mezuniyetten sonra, sosyal hizmet konuları/kurumları veya dezavantajlı bireylerle ilgili bir işte çalışmak için kendilerini kişilik özellikleri bakımından yeterli görüp görmedikleri

Soru.4				
	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli %	Toplam %
Evet	82	50,9	50,9	50,9
Hayır	79	49,1	49,1	100,0
Toplam	161	100,0	100,0	

“Sizce, mezun olduktan sonra, kişilik özellikleriniz yönüyle sosyal hizmet konuları / kurumları veya dezavantajlı bireyler ile ilgili bir işte çalışmak için yeterli olduğunuzu düşünüyor musunuz?” sorusuna birbirine yakın oranda cevap verilmiştir. Katılımcıların yaklaşık yarısı kendilerini yeterli görmekte, diğer yarısı ise yeterli görmemektedir.

Tablo 7. Mezuniyetten sonra, sosyal hizmet konuları/kurumları veya dezavantajlı bireylerle ilgili bir işte çalışmak için kendilerini mesleki bilgi ve beceri donanımı bakımından yeterli görüp görmedikleri

Soru.5				
	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli %	Toplam %
Evet	62	38,5	38,5	38,5
Hayır	98	60,9	60,9	99,4
Cevap Yok	1	0,6	0,6	100,0
Toplam	161	100,0	100,0	

“Sizce mezun olduktan sonra, mesleki bilgi ve beceri donanımı olarak sosyal hizmet konuları / kurumları veya dezavantajlı bireyler ile ilgili bir işte çalışmak için yeterli olduğunuzu düşünüyor musunuz?” sorusuna % 38,5 “evet”, % 60,9 oranında “hayır” cevabı verilmiştir. İlahiyat programı dersleri içerisinde sosyal hizmet alanları ve dezavantajlı bireylerle etkileşim konusunda, bazı üniversitelerdeki uygulama yapılmayan, teorik, kısıtlı seçmeli dersler dışında, dersler yer almamaktadır. Bir eğitime veya seminere katılan öğrenci sayısı 39 (% 24,2) dur. Bu eğitimlerin de niteliği tespit edilmemiştir. Mesleki bilgi ve beceri olarak kendisini yeterli gören 62 kişinin (% 38.5) büyük ihtimalle alan bilgisi ve kişilik özellikleri yönüyle kendilerini yeterli gördükleri düşünülebilir.

Tablo 8. Ceza ve tutukevi, denetimli serbestlik vb. adli hizmetlerde vaiz/vaize olarak görev almayı düşünüp düşünmedikleri

Soru.6				
	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli %	Toplam %
Evet	66	41,0	41,0	41,0
Hayır	95	59,0	59,0	100,0
Toplam	161	100,0	100,0	

“Ceza ve tutukevi, denetimli serbestlik vb. adli hizmetlerde vaiz olarak görev almayı düşünür müsünüz?” sorusuna katılımcılar, % 41 “evet”, % 59 “hayır” şeklinde cevap vermişlerdir. “Hayır” diyenlerin oranı, bir önceki soruda kendilerini mesleki bilgi ve beceri donanımı bakımından yeterli görmeyenlerin oranıyla çok yakındır. Bu sonucu bireylerin kendine güvensizliği ve kendilerini yetersiz görmelerinin bir yansıması olarak değerlendirmek mümkündür.

Tablo 9. Sosyal kurumlarda vaiz/vaize olarak görev almayı düşünüp düşünmedikleri

Soru.7				
	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli %	Toplam %
Evet	115	71,4	71,4	71,4
Hayır	45	28,0	28,0	99,4
Cevap Yok	1	0,6	0,6	100,0
Toplam	161	100,0	100,0	

“Huzurevi, çocuk yuvası, kadın sığınma evi vb. kurumlarda vaiz olarak görev almayı düşünür müsünüz?” sorusuna katılımcılar % 71,4 “evet”, % 28 “hayır” şeklinde cevap vermişlerdir. Bu durum, öğrencilerin adli kurumların dışındaki sosyal kurumlarda görev almaya daha istekli ve daha yakın olduklarını göstermektedir. Bunun sebeplerini tespitiye yönelik bir soru sorulmamakla birlikte, adli kurumlarda vak’a ve problemlerin daha fazla olmasından ve güvenlik endişesinden kaynaklanıyor olabilir.

Tablo 10. Sokak çocukları ve madde bağımlısı olan bireylerle ilgili çalışmalarda görev almayı düşünüp düşünmedikleri

Soru.8				
	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli %	Toplam %
Evet	112	69,6	69,6	69,6
Hayır	49	30,4	30,4	100,0
Toplam	161	100,0	100,0	

“Sokak çocukları / madde bağımlıları vb. bireylerle yürütülecek çalışmalarda görev almayı düşünür müsünüz?” sorusuna, % 69,6 “evet”, % 30,4 “hayır” cevabını vermişlerdir. Katılımcıların 2/3’den fazlası bu alanda yapılacak faaliyetlerde görev almayı düşünmektedirler.

Tablo 11. Şehrin gecekondu bölgelerindeki cami ve Kur’an kursu gibi yaygın din eğitimi kurumlarında görev almayı düşünüp düşünmedikleri

Soru.9				
	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli %	Toplam %
Evet	127	78,9	78,9	78,9
Hayır	33	20,5	20,5	99,4
Cevap Yok	1	0,6	0,6	100,0
Toplam	161	100,0	100,0	

“Şehrin gecekondu / varoş bölgelerindeki cami / Kur’an kursu gibi yaygın din eğitimi kurumlarında görev almayı düşünür müsünüz?” sorusuna % 78,9 “evet”, % 20,5 “hayır” cevabı verilmiştir. Bu da, çok büyük oranda öğrencilerin yaygın din eğitimi kurumlarında görev alma arzusu taşıdıklarını göstermektedir.

Tablo 12. Sığınmacılarla ilgili manevi destek programlarında görev almayı düşünüp düşünmedikleri

Soru.10				
	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli %	Toplam %
Evet	126	78,3	78,3	78,3
Hayır	35	21,7	21,7	100,0
Toplam	161	100,0	100,0	

“Sığınmacılar / mülteciler ile ilgili manevi destek programlarında yer almayı düşünür müsünüz?” sorusuna 126 kişi “evet”, 35 kişi “hayır” cevabını vermiştir. Suriye’deki iç savaştan kaçarak Bursa’ya yerleşen çok sayıda insanın bulunması ve katılımcıların bu kişilerle etkileşimde bulunması, “evet” oranının yüksek olmasında etkili olmuş olabilir.

Tablo 13. Müftülüklerin Aile ve Dini Rehberlik bürolarında görev almayı düşünüp düşünmedikleri

Soru.11				
	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli %	Toplam %
Evet	111	68,9	68,9	68,9
Hayır	50	31,1	31,1	100,0
Toplam	161	100,0	100,0	

“Müftülüklerin Aile ve Dini Rehberlik bürolarında görev almayı düşünür müsünüz?” sorusuna 111 kişi “evet”, 50 kişi “hayır” cevabı vermiştir. Bu soruya verilen “evet” cevabının yüksek olması, İlahiyat Fakültesi mezunları için başlıca iki istihdam alanından birisi olan Diyanet İşleri Başkanlığı açısından olumlu bir durumdur.

Tablo 14. Danışma becerileri ve rehberlik konusunda kendilerini yeterli görüp görmedikleri

Soru.12				
	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli %	Toplam %
Evet	45	28,0	28,0	28,0
Hayır	33	20,5	20,5	48,4
Kararsız	83	51,6	51,6	100,0
Toplam	161	100,0	100,0	

“Danışma becerileri ve rehberlik konusunda yeterli misiniz?” sorusuna 45 kişi “evet”, 33 kişi “hayır”, 83 kişi “kararsızım” cevabını vermiştir. Önemli oranda katılımcı, danışmanlık ve rehberlik konusunda yeterli olup olmadıkları hakkında olumlu ya da olumsuz görüş belirtmemişler, kararsızlıklarını ifade etmişlerdir. Son yıllarda Fakülte programında yer alan Din Hizmetlerinde Rehberlik ve İletişim dersi, bu açıdan önem taşımaktadır. Dolayısıyla bu dersin içeriği, bu açıdan gözden geçirilmeye ihtiyaç duymaktadır.

Tablo 15. Engelli bireylerin özelliklerini bilip bilmedikleri

Soru.13				
	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli %	Toplam %
Evet	58	36,0	36,0	36,0
Hayır	50	31,1	31,1	67,1
Kararsız	53	32,9	32,9	100,0
Toplam	161	100,0	100,0	

“Engelli bireylerin özelliklerini biliyorum” ifadesi için 58 kişi “evet”, 50 kişi “hayır”, 53 kişi ise “kararsızım” şeklinde cevap vermişlerdir. Engelli bireylerin özelliklerini bilme konusunda katılımcılar, yaklaşık aynı oranda iç gruba ayrılmıştır. Dezavantajlı bireyler kapsamında sayılan engellilerin özelliklerinin katılımcılar tarafından bilinmesine ihtiyaç olduğu ortaya çıkmaktadır. Zira din eğitimcileri ve din görevlileri için, toplumun değişik kesimlerinde her zaman bu bireylerle karşılaşma ve onlarla iletişim kurma ve etkileşim içerisine girme ihtimali vardır. Onlara karşı özel bir tutum ve tavır içerisinde olmak, onlara daha sağlıklı bir din eğitimi verme ve onların hayata bakışları, olayları değerlendirmeleri konusunda olumlu rol oynayacaktır.

Tablo 16. Mesleğe başlamadan önce işaret dilini / görme engelliler alfabetini öğrenme planlarının olup olmadığı

Soru.14				
	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli %	Toplam %
Evet	84	52,2	52,2	52,2
Hayır	71	44,1	44,1	96,3
İşaret Dilini Biliyorum	4	2,5	2,5	98,8
Cevap Yok	2	1,2	1,2	100,0
Toplam	161	100,0	100,0	

“Mesleğinize başlamadan önce işaret dilini / görme engelliler alfabetini vb. öğrenme planınız var mı?” 84 kişi “evet”, 71 kişi “hayır” cevabını verirken, 4 kişi işaret dilini bildiğini belirtmiştir. Görme engelliler kabartma alfabetini bilen katılımcı ise bulunmamaktadır. 71 kişinin öğrenme planının bulunmaması, mesleğe başladıkları zaman işitme engelli bireylerle etkileşimde bulunamayacakları anlamına gelebilir. Buna karşılık, 84 kişi (% 52,2), işaret dilini ve görme engelliler alfabetini öğrenme konusunda planlarının olduğunu dile getirmişlerdir ki, bu az sayılamayacak bir orandır. Bu oranda din eğitimcisi ve din görevlisinin böyle bir beceriye sahip olması durumunda bu alandaki ihtiyaç, tamamen değilse de, önemli oranda karşılanabilir. Görme engelli bir birey, Kur’an-ı Kerim okumayı öğrenmek isteyebilir. Kabartma görme engelliler alfabetini bilen din görevlilerine de ihtiyaç bulunmaktadır.

Tablo 17. Katılımcıların, sosyal hizmet konuları/kurumları veya dezavantajlı bireylere dönük din eğitimi hizmetlerinde görev alacak bireylerin neler yapması gerektiği veya bu konularda kendilerini nasıl geliştirmeleri gerektiğine dair görüşleri

Soru.15				
	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli %	Toplam %
Empati	44	27,3	27,3	27,3
Seminer	54	33,5	33,5	60,9
Sabır	37	23,0	23,0	83,9
Din Eğitimi	17	10,6	10,6	94,4
Cevap Yok	9	5,6	5,6	100,0
Toplam	161	100,0	100,0	

Katılımcıların açık uçlu olarak sorulan “Sosyal hizmet konuları/kurumları veya dezavantajlı bireylere dönük din eğitimi hizmetlerinde görev alacak bireyler neler yapmalıdır? Veya kendini nasıl geliştirmelidir?” sorusuna verdikleri cevaplar aşağıdaki gibi gruplanmıştır.

Empati = Konuyla ilgili iletişim eğitimi alınarak empati yeteneğinin geliştirilmesi gerekir. Çünkü onları anlayarak daha sağlıklı ilerleme katedilir.

Seminer = Seminer, konferans, özel ders, ilgili kitaplar, ilgili filmler izleyerek konuya hakim olup muhabata iyi bir şekilde hitap etmelidir.

Sabır = Sabırlı, iradeli, içten, sevgi dolu, merhametli, dışa dönük, öğrenmeye açık olmak ve işaret dilini bilmek gerekir.

Din eğitimi = Eğitimini çeşitli kaynaklardan alarak dini bilgilere olabildiğince hakim olmalıdır.

Yüzdeliklere bakıldığında öğrencilerden; % 27,3’ü kişinin empati yeteneğinin geliştirilmesi gerektiğini ve % 33,5’i konuyla ilgili seminer, konferans gibi eğitici kaynaklardan yararlanarak konuya hakim olma ve muhabata en iyi şekilde hitap etme gerekliliğini belirtmişlerdir. Yine

katılımcıların % 23'ü muhatapı insan ve insanın eğitimi olan din eğitimi ve din görevlisinin sabırlı olması ve % 10,6'sı yeterli alan bilgisine sahip olması gereğine vurgu yapmışlardır.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Sosyal hizmet alanlarında ve dezavantajlı bireylere yaygın din eğitimi vermek, özel bilgi ve beceri gerektirmektedir. İlahiyat Fakültesinden mezun olduktan sonra yapılacak mesleklerin dezavantajlı bireylerle ilgili olabileceğini ve onları da kapsayabileceğini bölüm tercihi yaparken bildiğini ifade edenlerin oranı % 75,8'dir. Dezavantajlı bireylerle etkileşimde bulunduğunu belirtenlerin oranı % 58,4'tür. Katılımcıların % 24,2'si, sosyal hizmet alanlarıyla ilgili bir eğitime katıldığını ifade etmektedir. Katılımcıların % 50,9'u dezavantajlı bireylerle çalışmaya kişilik olarak yatkın olduğunu belirtirken; %38,5'i mesleki bilgi ve beceri açısından kendini yeterli görmektedir. % 36 oranındaki katılımcı, engelli bireylerin özelliklerini bildiğini ifade etmektedir.

Aile ve Dini Rehberlik birimleri, çalışma ortamı, mesai saatleri, mesleğin icrası ve ifası açısından cami, Kur'an kursu, ceza ve tutukevi gibi yerlerdeki görevlere göre daha rahat olabilir. Katılımcıların % 68,9'i Aile ve Dini Rehberlik birimlerinde çalışabileceğini ifade etmiştir. Dezavantajlı olarak kabul edilebilecek bireyler, bu birimlere yoğun olarak başvurmaktadır. Danışma becerileri ve rehberlik konusunda yeterlik açısından katılımcıların % 28'i kendilerini yeterli görürken, % 72'si kendilerini yeterli görmemekte veya "kararsızım" cevabını vermektedir. İlahiyat Fakültesi öğretim programlarında bu konuda bilgi ve beceri kazandıracak düzenlemelere ihtiyaç olduğu görülmektedir.

Ceza ve tutukevi, denetimli serbestlik vb. adli hizmetlerde vaiz olarak görev alabileceğini belirtenlerin oranı % 41, huzurevi, çocuk yuvası, kadın sığınma evi vb. kurumlarda vaiz olarak görev almayı düşünenlerin oranı % 71,4, sokak çocukları / madde bağımlıları vb. bireylerle ilgili çalışmalarda görev almayı düşünenlerin oranı % 69,6, şehrin gecekondu / varoş bölgelerindeki cami / Kur'an kursu gibi yaygın din eğitimi kurumlarında görev alabileceğini ifade edenlerin oranı % 78,9, sığınmacılar/mülteciler ile ilgili manevi destek programlarında yer almayı düşünenlerin oranı % 78,3'tür. Bu oranlara bakıldığında adli hizmetlerde görev alabileceğini ifade edenlerin oranı diğerlerine göre daha azdır. Adli kurumlarda görev alabileceğini düşünenlerin oranının az olması, kendilerini mesleki bilgi ve beceri donanımı bakımından yeterli görmeme ile ilgili olabileceği gibi, bu yetersizlikten kaynaklanan kendine güvensizlik duygusunun bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Ayrıca adli kurumlardaki çalışma şartlarının zorluğu, adli vak'alara bulaşmış bireylerle birlikte olmanın doğurduğu tedirginlik duygusu ve güvenlik endişesi de bunda etkili faktörler olabilir.

Varoş/gecekondu bölgelerinde, aile bağlarının zayıflaması, sağlık sorunu olan bireyler, ekonomik sorunlar, şehre uyum sorunları vb. görülebilmektedir. Camiler ve Kur'an kursları, ibadet etme ve dini bilgiler edinmenin yanında, sosyalleşme ve danışmanlık ihtiyacını karşılama işlevini de yerine getirmektedir. Çeşitli kurumlardaki bireylere yönelik din eğitimi kapsamında vaaz ve manevi danışmanlık programları düzenlenmektedir. İç ve dış göçler, toplumsal yapıda değişiklikler, madde bağımlılığı, sokak çocukları gibi sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Her biri, hem uzmanlık gerektirmekte, hem de diğer meslek elemanlarıyla birlikte çalışmayı gerektirmektedir. Öğrencilere, İlahiyat Fakültesinde eğitim alırken, meslek elemanlarıyla biraraya gelme ve gözlem yapma, mümkünse uygulamada bulunma imkanları sağlanmalıdır.

Suriye'deki karışıklıktan kaçarak Bursa'ya yerleşen çok sayıda mülteci olması, öğrencilerin iletişim ve etkileşim imkanlarının çok olması, görev alabilirim diyen katılımcı sayısını arttırmış olabilir. Türkçe konuşabilen mülteciler olmakla birlikte, Türkçe bilmeyip, Arapça veya Kürtçe gibi dilleri konuşan mülteciler de bulunmaktadır. Bu durum, ihtiyaca uygun meslek elemanı bulamayan kurumlar açısından bir zorluk teşkil etmektedir.

Bir diğer konu ise, işitme ve görme engellilerle yapılacak yaygın din eğitimi çalışmalarlarıyla ilgilidir. Mesleğe başlamadan önce işaret dilini / görme engelliler alfabesini vb. öğrenme planı olanların oranı % 52,2'dir. 4 kişi (% 2,5) işaret dilini bildiğini ifade ederken, görme engelliler kabartma alfabesini bilen katılımcı bulunmamaktadır. % 44,1 oranındaki katılımcı ise, belirtilen

konularla ilgili öğrenme planı olmadığını belirtmiştir. Her bireyin kamu tarafından sunulan hizmetlere ulaşma hakkı vardır. Diyanet İşleri Başkanlığı, köylere kadar yaygın din hizmeti sunmaktadır. Din görevlisi ile etkileşimde bulunamayan engelli birey, bu hizmetten yoksun kalabilmektedir. İşaret diliyle hazırlanmış bazı videolar, internette video paylaşım sitelerinde yer almaktadır. Bu videoların güvenilirliği konusunda şüpheler olabilmektedir. Fiziksel, zihinsel, görme, işitme vb. engellilerin din eğitimi açısından ayrı özellikleri bulunmaktadır. Yaşam kalitesini düşüren hastalıkları olan bireyler ve engellilerin hayatı anlamlandırmada soruları olabilmektedir. Dini danışmanlığa da ihtiyaç olabilmektedir. İlahiyat Fakültesinde görev yapan akademisyenlerin engellilerin din eğitimi konusunda yapılacak araştırmalarla literatüre katkı yapmasına ve konu hakkında öğrencilerine en azından temel bilgi ve beceriler kazandırarak yaygın din eğitimi için nitelikli meslek elemanı yetiştirmelerine ihtiyaç vardır.

Katılımcılardan % 41'i Adli Hizmet Kurumlarında görev alabileceklerini belirtirken, % 70-79 arasında katılımcılar ise, diğer belirtilen kurumlarda görev alabileceklerini belirtmişlerdir. Belki insani duygularla, belki “geçimimi sağlayacak bir işim olsun yeter” düşüncesiyle çalışabileceğini belirtmektedirler. İnsanların çalışabileceği iş alanları olması önemlidir, ancak yapılan işin verimliliği de önemlidir. Yaygın eğitim, gönüllülük ve fayda eksenlidir. Her bireyin özellikleri farklıdır. Muhatabın ihtiyaç ve özelliklerine göre din eğitimi verilmelidir ve eğitimin her alanında olduğu gibi, din eğitiminde de bireysel farklılıklar dikkate alınmalıdır. Bu farklılıklar, yaş gruplarına göre, çocukluk, gençlik, yetişkinlik, yaşlılık, sosyo-ekonomik yapı, yetiştiği kültür ortamı, bulunduğu muhit, dini bilgisi, hayatı anlamlandırabilme bilgi ve becerisi vb. olabilir. Bu farklılıkları yönetebilecek ve gözetebilecek (dikkate alabilecek) altyapıya sahip din görevlilerinin yetişmesi çok önemlidir. Bu özellikler, göreve başladıktan sonra hizmetiçi eğitim yoluyla da kazandırılabilir. Özel sektör, mesai saatleri dışında işgörenlerini eğitmektedir. Performansa dayalı bir sistem olduğu için, işgörenler de kendilerini geliştirme yolunu tercih etmektedir. Kamu sektöründeki hizmetiçi eğitimlerle ilgili araştırmalara bakıldığında, eğitim içeriklerinin ve uygulamalarının verimliliği eleştirilmektedir. Bu eğitimlere katılanlar da, bu tarz eğitimleri angarya gibi görebilirler. Bu eğitimler bir terfi ya da ücrette artış sağlayacaksa, belge alma amacıyla katılınabilmektedir. Dezavantajlı bireylere yönelik yaygın din eğitimiyle ilgili kurumların çalışmaları olmakla birlikte, sahada sorunlar yaşanabilmektedir. Çok güzel ve yararlı çalışmalar yapan din görevlileri olmakla birlikte, bunların çok sınırlı olduğu ve kişisel gayretlerle gerçekleştiği söylenebilir.

Netice olarak, dezavantajlı bireylerle çalışma ve iletişim konusunda isteklilik ve hazırbulunuşluk düzeyinin artırılmasına yönelik olarak, din eğitimcisi ve din görevlisi yetiştiren İlahiyat Fakültesi vb. yükseköğretim kurumlarının programları gözden geçirilmeli, sosyal hizmet kurumlarındaki ve dezavantajlı bireylerin dini ihtiyaçlarının karşılanmasına dönük derslere yer verilmelidir. Zira isteklilik düzeyindeki düşüklüğün temelinde yeterli bilgilerinin olmamasının yer aldığı söylenebilir. Bu yüzden din görevlilerinin yetiştiği yükseköğretim kurumlarının öğretim programlarında sosyal hizmet alanında dezavantajlı bireylerin eğitimi ve onlarla iletişim ve etkileşim konusunda gerekli düzenlemelerin yapılması bir ihtiyaç olarak görülmektedir. Yukarıda bahsettiğimiz alanlara yönelik olarak, Fakülte programlarında güncel bir yapılmaya gidilmesi de düşünülebilir. Gerek okullarda, gerek yaygın din eğitimi kapsamında değerlendirilebilecek olan kurumlarda ve gerekse toplum hizmeti kapsamına giren bütün alanlarda din eğitimcisinin ve din görevlisinin muhatabı tamamıyla insandır. Dolayısıyla insanın ve insan davranışının söz konusu olduğu her yerde insanı tanımak, insanın gelişimini, insanı eğitmeyi, onunla iletişim ve etkileşim yollarını bilmek önem taşımaktadır. Bu yüzden psikoloji, sosyoloji, felsefe gibi beşeri bilimler ve eğitim formasyonu dersleri, öğretmenlik mesleğiyle sınırlı tutulmamalı, bütün İlahiyat Fakülteleri vb. fakültelerinin programlarında yer almalıdır. Ancak bu derslerin içerikleri, muhatap kitlenin özelliklerine göre düzenlenmeli ve zenginleştirilmelidir.

Çalışmamızın bir durum tespiti yapması açısından önem taşıdığı gibi, konuya dikkat çekerek konuyla ilgili duyarlılık oluşturmaya katkı sağlayacağı ve yapılabilecek program çalışmalarına da ışık tutacağı söylenebilir. Bununla birlikte, bu konuda yeni araştırmalara da ihtiyaç bulunmaktadır.

KAYNAKLAR

- Aracı, Ü. E. & Koçak, N., (2014). Dezavantajlı bireylerin turizmde istihdamı: İnsan kaynakları yöneticilerinin algı, görüş ve deneyimlerinin incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, 2 (2014), 191-205.
- Bozok, N. (2011). *Ben değerliyim -sosyolojik değerlendirme raporu*. İstanbul: Boyner Yayınları.
- Elmas, A. (2018). 1923-2016 Yılları arası hükümet programlarında dezavantajlı gruplar. *Social Sciences Studies Journal (SSSJournal)*, 4 / 15, 945-953.
- Kahyaoğlu, M., & Yangın, S. (2007). İlköğretim öğretmen adaylarının mesleki öz-yeterliklerine ilişkin görüşleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 15/1, 73-84.
- Musayev, İ. (2016). *Engelli bireylerin din ve değerler eğitimi*. İstanbul: C Planı Yayınları.
- Özdemir, S. (2002). Korunmaya Muhtaç Gençlerin Din Öğretimi İhtiyaçları, Isparta.
- Özkan, R. (2011). *Toplumsal yapı, değerler ve eğitim ilişkisi*. Kastamonu Eğitim Dergisi, 19/1, 333-344.
- Türk, E. (2014). *Kur'an'a göre din eğitiminde rehberlik*. İstanbul: Düşün Yayıncılık.
- Yaman, Ö. M. (2016). *Apaçi gençlik*. İstanbul: Bir Yayıncılık.

EXTENDED ABSTRACT

Everyone has the right to access to formal and non-formal education, which also applies to religious education. It is not sufficient to solve problems of the whole society when only a certain part of society understands and practices religion properly. It is an important task to identify and meet the needs of youth in need of protection concerning religious education. Institutions providing religious services should have an infrastructure that can also serve disabled individuals. Religious education and religious values play a major role in helping disadvantaged individuals cope with their experiences. There is need for an educational model that will take their experiences into account, and help and benefit them. There are tasks for healthcare, law enforcement and local administration officials and workers as well as professionals such as teachers and religious officials, etc. who interact with disadvantaged individuals and groups in the field of education and in increasing the quality of living. While the Presidency of Religious Affairs offers religious services and counseling and guidance services for disadvantaged individuals, the number of people it has reached out and the quality of this service are debatable. Working with disadvantaged individuals and communities cause discomfort for professionals relatively, and requires them face new and challenging situations and overcome such challenges in their work life which they have been trained for or acquired experience in. Religion is a guide that lights the way for individuals in the face of obstacles and challenges of life. Disadvantaged individuals can display negative feelings and conducts due to the unfavorable conditions they go through. Religion is the guide that will help save these people from this negative situation. In addition to satisfying basic needs of individuals, welfare state should meet their right to and need for religious counseling services like information, learning, understanding and guidance, and provide solutions for problems. As it is not allowed to establish private religious institutions to that end in Turkey by law, the state should oversee the curricula in this regard. Sometimes special training, methods, experience and awareness are needed in respect to the participation of disadvantaged individuals in education. In higher education curricula which serve as the source of occupations including for religious officials or religious educators, the training on interaction with disadvantaged individuals may be neglected. The aim of the this study is to identify the readiness and willingness of the students from the Faculty of Theology as religious official or religious educator candidates with regard to working with disadvantaged individuals within social work area. Teaching courses like “Special Education” and “Social Service Practices” in the Faculties of Education partially results in the formation of an infrastructure in teacher candidates. Many people assert that higher religious education fails in building the infrastructure required by the profession in the field. It is stated

that there is an incompatibility between the curricula of Faculties of Theology and their area of work at the Presidency of Religious Affairs. Hence, necessary changes should be made in accordance with the needs and expectations. As in the European Union countries, personnel to work in new areas including social work should be trained. This study aimed at determining the current state and willingness of students at the Faculty of Theology, as prospective religious officials, on working with disadvantaged individuals. 3rd and 4th year students at the Faculty of Theology in Uludağ University and graduates in a teaching certificate program participated in the study. A questionnaire including 15 questions and demographic questions was prepared by the researcher. 14 questions were asked as close-ended questions while 1 question was open-ended. The questionnaire was administered under the supervision of the researchers. The questions 1-14 were analyzed by using SPSS 24 software. For the 15th question, answers of the participants were grouped under common titles. As the result of the study, it was found that some of the participants were willing to work/interact with disadvantaged individuals while others were not, and they attributed it to their lack of enough information and readiness. Therefore, it is considered a necessity to make arrangements in the educational curricula of the Faculties of Theology, in which religious officials are trained, on education of disadvantaged individuals and communication and interaction with them in the field of social work. While institutions interested in non-formal religious education conduct work for disadvantaged individuals, problems may arise in the field. Although there are religious officials who carry out outstanding and useful work, it may be said that such work is very limited and realized with personal endeavors. In conclusion, the curricula of higher education institutions like the Faculties of Theology, etc. which train religious educators and religious officials should be reviewed, and include courses aimed at satisfying the needs of individuals in social work institutions and disadvantaged people, with a view to increasing the willingness and readiness for working and interacting with disadvantaged individuals. That is because the reason for low level of willingness is their lack of enough information. Therefore, there is a need for making necessary arrangements in the curricula of higher education institutions which train religious officials with regard to the education of disadvantaged individuals and communication and interaction with them in the field of social work. A contemporary structuring may also be considered in the Faculty curricula in the abovementioned areas. Whether at schools or in institutions that can be considered within the scope of non-formal religious education or in all areas as part of community service, religious officials and religious educators deal with humans. Thus, it is of importance to know humans and understand their development and education as well as ways of communication and interaction with them, when it comes to humans and human behavior. For this reason, human sciences such as psychology, sociology and philosophy, and pedagogical formation courses should not be confined to the teaching profession, and integrated into the curricula of all faculties like the Faculty of Theology, etc. The content of these courses should be revised and enriched according to the characteristics of the target group.